

Çatışma bölgelerinde anne ve çocuk sağlığı: Filistin'de sağlık hizmetlerine erişimin önündeki engeller

Maternal and child health in conflict zones: Obstacles to access to health services in Palestine

Öz

Savaşlar, sağlığın sosyal belirleyicilerini ve onu korumak için tasarlanmış olan sağlık sistemlerini bozmaktadır. 7 Ekim 2023'ten beri Filistin'de devam eden işgal özellikle hassas grupta yer alan anne ve çocukların hayatını önemli ölçüde tehlikeye atmaktadır. Filistin'de yaşayan halk, işgalin neden olduğu gıda ve su sorunları, bulaşıcı hastalıkların artması, yaşam koşullarının yetersizliği, ruhsal sorunların artması gibi birçok fiziksel ve psikolojik sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Binlerce anne ve çocuk ölümü, yaralanmalar gün geçtikçe artmaya devam etmektedir. Hastanelerin hasar alması, yeterli ekipmanlara ulaşamama gibi faktörler sağlık hizmetlerine erişimi engellemektedir. Hamile kadınların yeterli bir şekilde sağlık hizmetine ulaşamaması anne ve bebek ölümlerinde artış görülmesine neden olmaktadır. Aynı şekilde çocukların sağlık hizmetine ulaşamaması birçok fiziksel ve psikolojik rahatsızlığın artmasına yol açmaktadır. Herkesin sağlık hizmeti alması insani bir hak iken Filistinli anne ve çocuklar bu durumdan mahrum kalmaktadır. Bu nedenle annelerin ve çocukların sağlık sorunlarının ve gereksinimlerinin tespit edilmesi ve yeterli sağlık hizmetlerini alması oldukça önemlidir. Filistinli anne ve çocukların kaliteli bir sağlık hizmetlerine ulaşmalarının sadece ahlaki bir zorunluluk değil, korunması ve desteklenmesi gereken temel bir insan hakkı olduğu unutulmamalıdır. Bu derlemenin amacı da; Filistin'de işgal sırasında anne ve çocukların sağlık hizmetlerine ulaşamamasının sonuçlarına değinmek, farkındalık yaratmak ve bu durumu tüm Dünya'ya duyurabilmektir.

Anahtar Sözcükler: Anne sağlığı; çocuk sağlığı; Filistin; sağlık hizmetleri; sağlık hizmetlerinin ulaşılabilirliği

Abstract

Wars disrupt the social determinants of health and the health systems designed to protect it. Since 7 October 2023, the ongoing occupation in Palestine has significantly endangered the lives of mothers and children, especially those in the vulnerable group. People living in Palestine face many physical and psychological problems caused by the occupation, such as food and water problems, increased infectious diseases, inadequate living conditions and increased mental problems. Thousands of mother and child deaths and injuries continue to increase day by day. Factors such as damage to hospitals and lack of access to adequate equipment prevent access to health services. The inability of pregnant women to access adequate health services leads to an increase in maternal and infant mortality. Similarly, children's inability to access health services leads to an increase in many physical and psychological disorders. While it is a human right for everyone to receive health services, Palestinian mothers and children are deprived of this situation. Therefore, it is very important to identify the health problems and needs of mothers and children and to ensure that they receive adequate health services. It should not be forgotten that access to quality health care for Palestinian mothers and children is not only a moral obligation, but a fundamental human right that must be protected and promoted. The aim of this compilation is to address the consequences of the inability of mothers and children to access health services during the occupation in Palestine, to raise awareness and to announce this situation to the whole world.

Keywords: Accessibility of health services; child health; health services; Maternal health; Palestine

Kadriye Olğaç¹

¹ Mardin Artuklu Üniversitesi,
Sağlık Bilimleri Fakültesi,
Hemşirelik Bölümü

Geliş/Received : 28.08.2024

Kabul/Accepted: 05.11.2024

DOI: 10.21673/anadoluklin.1540264

Yazışma yazarı/Corresponding author

Kadriye Olğaç

Mardin Artuklu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri
Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Mardin,
Türkiye

E-posta: kadriyeolgac@artuklu.edu.tr

ORCID

Kadriye Olğaç: 0009-0006-8957-2524

GİRİŞ

7 Ekim 2023'ten bu yana Gazze'de devam eden İsrail işgali halk sağlığını derinden etkilemektedir. Var olan sağlık sorunları daha da kötüleşirken yeni rahatsızlıklarda da artış görülmekte ve hem fiziksel hem de psikolojik olarak toplum üzerinde ciddi bir tehlike devam etmektedir. Bölgedeki sağlık sistemi çökme durumundayken devam eden savaş nedeniyle durum daha da kötüye gitmektedir (1). Özellikle savunmasız grupta yer alan anne ve çocuklar açısından sağlık hizmetlerine erişim çok önemli olmaktayken saldırılar nedeniyle yeterli sağlık hizmeti almak mümkün görünmemektedir. Temiz su ve sanitasyon eksikliği, gıdaya ve temizlik malzemelerine ulaşamama, ishal, suçiçeği, kolera gibi salgınlarda artış görülmesi, psikolojik sorunlarda artış olması gibi birçok sorun Gazze halkının hayatını önemli ölçüde olumsuz etkilemektedir (2,3).

Gazze'deki ölümlerin çoğunluğunu kadın ve çocuklar oluşturmaktadır. Binlerce kişi de yaralanmaktadır. Hastanelerin bombalanması veya hasar alması, su ve elektrik kaynaklarının yetersizliği, gıda ve ilaçlara kısıtlı erişimin olması, anne, yenidoğan ve çocuk sağlık hizmetlerini ciddi şekilde aksatmaktadır (4).

Gazze'de binlerce hamile kadın bulunmaktadır ve her gün yüzlercesi doğum yapmaktadır. İşgal altında hamilelik veya doğumla ilgili komplikasyonlar yaşamaları ve ek tıbbi bakıma ihtiyaç duymaları muhtemel gözükmemektedir. Fakat kadınlar güvenli bir şekilde doğum yapabilmek ve yenidoğan bebeklerine bakmak için ihtiyaç duydukları sağlık hizmetine ulaşamamaktadırlar. Yeterli sağlık hizmetine ulaşamama durumunda anne ve bebek ölümlerinde artış görülmesi de beklenen bir durum olmaktadır. Hastanelerde de yeterli yakıtın olmamasından kaynaklı yüzlerce prematüre bebeğin hayatı tehlike altında olmaktadır (4,5).

Sonuç olarak, devam eden çatışmada Filistinli anne ve çocukların kaliteli bir sağlık hizmetlerine ulaşmaları sadece ahlaki bir zorunluluk değil, bununla birlikte koşullar ne olursa olsun korunması ve desteklenmesi gereken temel bir insan hakkıdır. Bu kapsamda özellikle tüm tarafların kadınların ve çocukların sağlık hizmeti almalarını ve insan hakları yasaları uyarınca hak sahibi oldukları özel korumayı sağlamaları gerekmektedir. Bu derlemenin amacı da; Filistin'de işgal sırasında anne ve çocukların sağlık hizmetlerine ulaşamama-

sının sonuçlarına değinmek, farkındalık yaratmak ve bu durumu tüm Dünya'ya duyurabilmektir.

GEREÇ VE YÖNTEMLER

Anne sağlığı, çocuk sağlığı, Filistin, sağlık hizmetleri, sağlık hizmetlerine erişim, çatışma anahtar kelimeleri Google Akademik, PubMed, Scopus veri tabanlarında makaleler taranmıştır. Derlemeye 2017-2024 yılları arasında yayımlanmış 36 çalışma dâhil edilmiştir.

İşgalin sağlık hizmetlerine etkisi

İsrail'in Filistin topraklarına periyodik olarak yıllardan beri uyguladığı işgal devam etmektedir. Geçmişte çok eski olan bu işgal ve saldırılar, Filistin'in Gazze kentinde Ekim 2023'te ağır bir insani krize yol açmıştır (6-9). Gazze'ye 6000'den fazla bombalama eylemi gerçekleştirilmiş ve çok sayıda konut, okul ve hastane harap edilmiştir. Ayrıca gıda, su ve elektrik gibi temel kaynakların tedarikine de kısıtlamalar getirilmiştir (10,11).

Temel sağlık hizmetleri; özellikle anne ve çocuk sağlığı, beslenme, aşılama, ruh sağlığı ve cinsel yolla bulaşan hastalıklarda hastalıkların önlenmesi, teşhisi ve tedavisinin anında sağlanması olarak tanımlanmaktadır. Filistin'de yıllardan beri devam eden işgal nedeniyle bu sağlık hizmeti devam edememektedir (12). Özellikle Gazze'de yetersiz bir sağlık sisteminin olması nedeniyle tehlikeye girmiş bir halk sağlığına sahip yoğun nüfuslu bölge haline gelmiştir (13). Gazze'ye yönelik saldırılar, yeterli bir sağlık altyapısının olmaması, temiz su ve tıbbi kaynakların bulunmaması ve insanların sağlık hizmetlerine erişememesi temel tıbbi hizmetleri aksatmakta ve hayati önem taşıyan sağlık hizmetlerine erişimi engellemektedir (14-16).

Gazze'de Ekim 2023 öncesi kişi başına günlük 83 litre su düşerken işgal sonrası günde kişi başına yalnızca 2-9 litre su düşmektedir. Bu miktarın daha da azalması beklenmektedir. Su kuyularının çoğu hasar görmüş ya da çalışmamakta; tuzdan arındırma tesislerinin içme suyu sağlama kapasitesi, elektrik eksikliği ve yetersiz yakıt ve jeneratör nedeniyle su kapasitesi büyük ölçüde azalmıştır. Bu durum insanları güvenilir olmayan su kaynaklarına başvurmasına yol açarak su kaynaklı hastalık riskinin büyük oranda artmasına neden olabilmektedir. Bununla birlikte sanitasyon ve

hijyen koşulları da ciddi şekilde etkilenmiştir. Benzer şekilde, atıkların yönetilmesi ve çevre kirliliğinin önlenmesi de mümkün görünmemektedir (11,17).

Filistin'de sağlık hizmetlerinin durumu

Filistin'de yıllardan beri çökmüş bir sağlık sistemi mevcuttur (18,19). 30 Temmuz 2024 itibarıyla Gazze'de 11 sağlık birimine yönelik 498 saldırı kaydedilmiş; 32 hastane hasar görmüş ve 110 sağlık tesisi etkilenmiştir. Bu durum, ameliyatların anestezisiz yapılmasına, 5500 hamile kadının 30 gün içinde doğum yapmasına ve 1000 diyaliz hastası ile 130 kuvöz prematüre bebeğin hayatının tehlikeye girmesine neden olmuştur (17). Yetersiz beslenme oranları artmış, diyabet ve hipertansiyon gibi kronik hastalıklar oldukça yaygınlaşmıştır (1). Çocuklarda ise büyüme ve gelişme geriliği görülmektedir. Mevcut sağlık sistemi oldukça kötü durumdadır. Birçok hastane ve sağlık tesisleri tamamen veya kısmen yıkıldı, bazıları ise tamamen erişilemez hale geldiği için kullanılamaz durumdadır. Kalp yetmezliği ve böbrek yetmezliği, diyabet, hipertansiyon gibi önceden var olan kronik hastalıkları olan kişiler, yoğun bakım üniteleri ve böbrek diyaliz makineleri gibi hayat kurtarıcı ekipmanları çalıştırmak için gereken elektrikliğin ve ilacın sağlanamaması nedeniyle birçok insan ölüme terk edilmektedir (6,7,20). Sağlık çalışanları, ekipman, ilaç ve malzeme sıkıntısı sağlık hizmetlerini olumsuz olarak etkilemektedir (11). Hastanelerin ve tıbbi tesislerin dolup taşması, yaralılara yeterli bakım sağlamak zorlanmasıyla endişe verici bir sıkıntı düzeyine ulaşmaktadır. Çatışmaların devam etmesi sağlık sistemi üzerine büyük bir yük getirerek, çatışmalardan etkilenenlerin tıbbi ihtiyaçlarının karşılanmasını zorlaştırmaktadır (6,7,21).

Sağlık çalışanları da oldukça zor şartlarda hizmet sunmaya devam etmektedir. Yaralılara tıbbi bakım sağlama çabalarında çoğunlukla sınırlı kaynak ve altyapıyla çok büyük zorluklarla karşı karşıya kalmaktadırlar (7). Ek olarak sağlık çalışanı başına düşen hasta yükünün çok fazla olması ciddi bir endişe kaynağı oluşturmaktadır. Bu durum, bu kadar zor koşullar altında bakımın sürdürülebilirliği ve kalitesi konusunda ciddi kaygılara neden olmaktadır. Aynı zamanda birçok sağlık çalışanı da hayatını kaybetmiştir. Böylelikle sağlık hizmetlerinin sunulması konusunda büyük ölçüde gecikmeler söz konusu olmaktadır (15). Birin-

ci basamak sağlık çalışanlarının ise acil durumlarla baş edebilecek hizmeti verebilmesi bu dönemde daha önemli olmaktadır. Fakat ambulansların sıklıkla engellenmesi ve yetersiz ekipmanın bulunması bu hizmetin yapılmasını mümkün kılmamaktadır. Birinci basamaklarda acil sağlık hizmetlerinin sunulmaması durumunda, doğum öncesi bakımın yapılamamasına ve çocukluk çağı aşılarının gerçekleştirilememesine yol açabilmektedir. Aynı zamanda anne ölüm oranlarının ve doğum komplikasyonlarının daha yüksek olması da beklenebilmektedir (22).

Filistin'de kesintiye uğrayan sağlık hizmetlerinin anne ve çocuk sağlığı üzerindeki etkisi

2023 yılının Ekim ayından beri 2,4 milyon nüfusa sahip olan Filistin'in Gazze Şeridi'nde ciddi bir insani kriz yaşanmaktadır (23,24). Özellikle anne ve çocuklar bu krizin yükünü çekmektedirler. 3 Kasım 2023 itibarıyla gelen bir rapora göre 2326 kadın ve 3760 çocuk hayatını kaybetmiş ve tüm kayıpların %67-70'ini yine kadın ve çocuklar oluşturmuştur. Binlerce de yaralı bulunmaktadır. Ortalama olarak her gün 420 çocuk yaralanmakta veya öldürülmektedir. Aynı zamanda her 10 dakikada, bir çocuk hayatını kaybetmektedir. Saldırıların sürekli bir şekilde olması ve insanların yerinden edilmesi, hastanelerin hasarlı olması veya yok edilmesi, su ve elektrik kaynakları, gıda ve ilaçlara kısıtlı erişimin olması, anne, yenidoğan ve çocuk sağlık hizmetlerini ciddi şekilde aksatmaya devam etmektedir (8,25,26).

Gazze'de tahmini olarak 50.000 hamile kadın bulunmaktadır ve her gün 180'den fazla doğum gerçekleşmektedir. Bunların %15'inin hamilelik veya doğumla ilgili komplikasyonlar yaşaması ve ek tıbbi bakıma ihtiyaç duyması mümkün görünmektedir. Fakat bu kadınlar sağlıklı ve güvenli bir doğumu gerçekleştirebilmek ve bebeklerine bakabilmek için yeterli bir sağlık hizmetine ulaşamamaktadırlar. Bazı kadınlar, hijyenin olmadığı, enfeksiyon ve komplikasyon riskinin arttığı ortamlarda doğum yapmak zorunda kalmaktadırlar. Yeterli bir bakıma ulaşamama durumunda ise anne ve bebek ölümlerinde artış görülmesi olası görünmektedir. Bununla birlikte stres kaynaklı düşüklüklerde, ölü ve erken doğumlarda artışlar da görülmektedir. Yaklaşık 380 yenidoğanın hayatlarının kurtulabilmesi için acil tıbbi müdahaleye ihtiyaç duyulmaktadır (27).

Hastanelerin yakıtının bitmesi ve tahribatı, tıbbi ekipmanların işlevini yitirmesi ve sağlık hizmetinin olmaması nedeniyle yenidoğan ve yoğun bakım hizmetlerine bağımlı prematüre bebeklerin hayatları ciddi şekilde tehlikeye girmektedir (28). Ek olarak aşılama ve uygun sağlık hizmetlerine erişimin engellenmesi bebek ve çocuklar için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Bu durum bebek ve çocukları önlenabilir hastalıklara, salgın hastalıklara, yüksek bebek ölüm oranlarına ve zayıflamış bağışıklık sistemlerine karşı daha duyarlı hale getirmektedir (21).

Bebeklerin, küçük çocukların, hamile ve emziren kadınların gıdaya, temel hayat kurtarıcı hizmetlere ve olumlu beslenme uygulamalarına erişimi sağlanamamaktadır (29). Birleşmiş Milletler Filistin Mültecileri Yardım ve Çalışma Ajansı'na (UNRWA) göre, Kuzey Gazze'de iki yaşın altındaki her üç çocuktan biri akut yetersiz beslenme sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır (30). Gazze'de zaten dayanılmaz olan çocuk ölümlerinin daha da kötüleşmesi muhtemel görünmektedir. Gıda, su, sağlık ve beslenme hizmetlerinin endişe verici düzeyde elverişsiz olması sebebiyle yetersiz beslenmenin artması sonucunda ileride sağlık sorunları daha fazla çoğalabilmektedir (31). UNICEF'in çocuklarda akut yetersiz beslenme durumunun tespiti için yaptığı çalışmada ise 13.856 çocuk (7.987 kız; 5.869 erkek) akut yetersiz beslenme tanısı almıştır. Ek olarak 0-5 ay arası her beş çocuktan ikisinin yalnızca anne sütüyle beslenemediği de gözlemlenmiştir. Aynı şekilde UNICEF'in beslenme hizmeti sağladığı bölgelerde beş yaş altı en az 2.280 çocuğun ve en az 580 hamile ve emziren kadının koruyucu beslenme hizmetlerine erişemediği belirlenmiştir (17). Yetersiz beslenme, hamile kadınlar arasında da çocuklarının hayatta kalabilmesi ve gelişiminin sağlıklı olabilmesi yönünden engel oluşturabilmektedir. Yiyecek ve suya erişimin azalması, annelerin beslenmesini ve bakımını giderek zorlaştırmaktadır (26,27). 2023 yılının Kasım ayında yayınlanan bir rapora göre 337 bin 5 yaş altı çocuğun ve 155 bin emziren hamile kadının acil hayat kurtarıcı, önleyici ve iyileştirici beslenme müdahalelerine ihtiyacı bulunmaktadır. Yetersiz beslenme nedeniyle özellikle 5 yaş altındaki çocuklar arasında bodurluk oranı ve anemide artış görülmektedir. Yetersiz beslenme nedeniyle 30.000, 5 yaş altındaki çocukların bodur ve 49 bin, 15-49 yaş arası kadınların anemi olduğu ta-

nımlanmıştır (11,32).

Beslenme ile birlikte çocuklarda bulaşıcı hastalıklarda da çok fazla artış görülmektedir. Aşılama hizmetlerinin ve hijyenin olmaması nedeniyle 5 yaş altı çocukların en az %90'ının bir veya daha fazla bulaşıcı hastalıktan etkilendiği belirlenmiştir (31). Gazze Şeridi'nde 25 yıldır çocuk felci görülmezken günümüzde İsrail'in işgali kaynaklı aşılanmanın olmaması sebebiyle polio'nun yaygın bir semptomu olan şüpheli akut flaksid paralizi (AFP) ile gelen üç çocuk bildirilmiştir. Gazze'de 2023 yılının Ekim ayından önce nüfus genelinde yüksek düzeyde aşılama yapılmaktaydı. Fakat, saldırıların etkisi nedeniyle, rutin aşılama çalışmaları (etkisizleştirilmiş çocuk felci aşısının ikinci dozu için) 2022'de %99'dan 2024'ün ilk çeyreğinde %90'ın altına düşmüş ve bu da çocuklarda çocuk felci de dâhil olmak üzere aşıyla önlenabilir birçok hastalığın riskini artırmıştır. Ayrıca kızamık gibi aşıyla önlenbilir hastalıklara ek olarak akut solunum yolu enfeksiyonları, hepatit A, ishal ve çocuklarda cilt hastalıkları vakalarının yayılma riski de önemli ölçüde artmıştır (33). 3 Kasım 2023 yılı itibarıyla sunulan bir rapora göre 22.500'den fazla akut solunum yolu enfeksiyonu ve 12.000 ishal vakası rapor edilmiştir (25). Önceki dönemlere göre ishal vakalarında 5 yaşından küçük çocuklarda 33 kat, 5 yaşından büyük bireylerde ise 99 kat arttığı belirlenmiştir (15). Gazze'de üst solunum yolu enfeksiyonları yaygın olarak görülmektedir. Bu durum sağlık hizmetlerinin yetersiz olduğunun bir göstergesi olmaktadır (34).

Filistin'e yönelik saldırılar nedeniyle 7 Ekim'den bu yana 1700'den fazla çocuk yani günde ortalama 120 çocuk hayatını kaybetmiştir (21). 25 Ekim 2023'te Birleşmiş Milletler (BM) Çocuk Ajansı, üç haftadan kısa bir süre içinde 2.360 çocuğun öldürüldüğünü bildirmiştir (35). Savaş nedeniyle çocuklarda birçok fiziksel (yaralanmalar, yetersiz beslenme, bulaşıcı hastalıklar, sakatlıklar ve kronik sağlık sorunları gibi) ve psikolojik (travma sonrası stres bozukluğu, davranış sorunları, duygusal bozukluklar, bağlanma sorunları ve şiddete karşı duyarsızlaşma, korku, depresyon, anksiyete gibi) sorun ortaya çıkmaktadır (7,8). Gazze'de en kritik sorunlardan biri de çocuklarda ruhsal sorunlarda artış görülmesidir. Sağlık hizmetlerinin yeterli olmaması bu konuda da önemli bir sorun oluşturmaktadır (17).

SONUÇ

Gazze'deki sağlık sorunları ciddi ve çok yönlü olup halkın hem fiziksel hem de ruhsal sağlığını etkilemektedir. Filistin'de yoğunlaşan işgalin ortasında sivillerin yaşamını ve refahını korumak için şiddetin acilen durdurulması ihtiyacını vurgulamak kritik önem taşımaktadır. Filistin'deki insanların yaşamlarının korunması için kolektif çaba gösterilmesi, tıbbi olsun olmasın tüm kuruluşlara acil bir insani yardımın yapılması konusunda da çağrılarının yapılması oldukça önemli olmaktadır (21). Özellikle çocuklar ve kadınlar sağlıklı gıdalara, temiz suya, sağlık ve beslenme hizmetlerine sürekli erişime ihtiyaç duymaktadır. Bunun gerçekleştirilmesi için güvenlik ve insani erişimde iyileştirmelerin ve yeterli yardımların yapılabilmesi önemli olmaktadır. Sağlık, su ve sanitasyon hizmetlerinin çoğu ciddi şekilde bozulmuşken, hastalıkların yayılmasını önlemek ve yetersiz beslenmenin kötüleşmesini durdurmak amacıyla gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir. Yetersiz beslenen ve risk altında olan çocukların ve kadınların, sağlık ve tedavi hizmetlerine güvenli bir şekilde erişebilmeleri için besleyici gıdalar, beslenme malzemeleri ve temel hizmetlerin sağlanması gerekmektedir. Hastaneler ve sağlık çalışanlarının, kritik tedavi ve bakımı güvenli bir şekilde sağlayabilmeleri için saldırılardan korunması gerekmektedir (26,31).

Sağlık, su ve sanitasyon sistemlerinin ciddi şekilde bozulduğu göz önüne alındığında, çocuk felcinin ve diğer bulaşıcı hastalıklarının yayılımının önlenmesi amacıyla aşılama hizmetlerinin çok iyi bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir (33).

Yapılan saldırıların özellikle çocuk hastanelerine yönelik olması çocukların yaşam, güvenlik ve sağlık haklarının tehdit edilmesine yol açmaktadır. Bu durumda uluslararası topluluklarının acil ve etkili bir şekilde harekete geçmesi oldukça önemli olmaktadır (36).

Etkin acil bakım yönetiminin birinci basamak sağlık hizmetlerine entegrasyonu, hastanelerin acil servislerinin üzerindeki yükün azaltılmasına da yardımcı olabilmektedir. Aynı zamanda sakatlık ve mortalite oranlarının azalmasını da sağlayabilmektedir. Anne ve çocuk sağlık hizmetlerinin sağlanabilmesi açısından da birinci basamak sağlık merkezlerinin acil durumlara

hazırlık durumunun iyileştirilmesi ve yeterli donanımının sağlanması önemli olmaktadır (22).

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), sivil yaşamlar üzerindeki olumsuz etkileri hafifletmede önemli rol oynayan dört temel alanı şu şekilde ifade etmektedir:

1. Uluslararası sağlık düzenlemelerinin ulusal düzeyde benimsenmesini kolaylaştırmak,
2. Sağlık altyapısına yönelik saldırılara son vermek,
3. Sağlık tesislerinin güvenliğini sağlamak ve
4. Hayati sağlık hizmetlerine erişimi sağlamak (25).

Anne ve çocukların hayatını kaybetmemesi, salgınları önlenmesi, yaralıların tedavilerinin sağlanması, acil tıbbi vakaların kritik sağlık hizmetlerine güvenli bir şekilde erişebilmesi amacıyla yeterli altyapıların sağlanarak güvenli bir sağlık hizmetinin oluşturulmasına öncelik verilmesi gerekmektedir (17).

Sonuç olarak Filistin'de devam eden saldırıların yol açtığı yıkıcı insani krize acil bir müdahale gerekmektedir. Filistin halkının karşı karşıya kaldığı bu çaresiz durumun bir an önce sona erdirilmesi gerekmektedir. Özellikle hassas grupta yer alan anne ve çocukların alacakları sağlık hizmetinin sürekli hale gelmesi, hayatlarının kurtulması ve acılarının hafifletilmesi amacıyla herkesin sadece ahlaki bir zorunluluk olarak değil her şartta bunun bir insan hakkı olduğu düşüncesiyle birlik olunması ve önlemlerin alınması gerekmektedir.

7 Ekim 2023'ten bu yana Filistin üzerine gerçekleştirilen saldırıları ele alan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu derleme çalışmasının halk arasında Filistin'deki sağlık kriziyle ilgili farkındalığın artırılmasına yardımcı olarak, etkilenen nüfusun hakları ve ihtiyaçları konusunda daha fazla savunuculuk yapılmasına olanak sağlayacağı düşünülmektedir.

Çıkar Çatışması ve Finansman Bildirimi

Yazar bildirecek bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder. Yazar bu çalışma için hiçbir finansal destek almadığını da beyan eder.

KAYNAKLAR

1. Beiraghdar F, Momeni J, Hosseini E, Panahi Y, Negah SS. Health Crisis in Gaza: The Urgent Need for International Action. *Iran J Public Health*. 2023;52(12):2478-83.
2. Pathan SR, Sharma KB, Saiyad SY. The urgent call for improved healthcare for children in Palestine amidst conflict. *Cureus*. 2024;16(4):e57450.
3. Seita A, Al-Jadba G. Gaza is facing a humanitarian catastrophe. *The Lancet*. 2023;402(10414):1745.
4. WHO. (2023). Women and newborns bearing the brunt of the conflict in Gaza, UN agencies warn. Erişim tarihi: 21 Ağustos 2024. Erişim adresi: <https://www.who.int/news/item/03-11-2023-women-and-newborns-bearing-the-brunt-of-the-conflict-in-gaza-un-agencies-warn>
5. ReliefWeb. (2023). Relentless attacks, collapse of health and safety systems leave Gaza's women and girls facing "unthinkable challenges". Erişim tarihi: 21 Ağustos 2024. Erişim adresi: <https://reliefweb.int/report/occupied-palestinian-territory/relentless-attacks-collapse-health-and-safety-systems-leave-gazas-women-and-girls-facing-unthinkable-challenges>
6. Salmiya MA. Urgent humanitarian call to save lives in Gaza. *The Lancet*. 2023;402(10412):1523-4.
7. Elessi K. Save Gaza residents from imminent catastrophe. *The Lancet*. 2023;402(10412):1522-3.
8. Mahase E. Gaza: "Unprecedented" bombing of hospital leaves hundreds dead and injured. *BMJ*. 2023;383:2423.
9. Mahase E. Gaza: Israel's hospital evacuation orders are "death sentence for the sick," says WHO. *BMJ*. 2023;383:2397.
10. Ibrahim A, Stepansky J. Al Jazeera. (2023). Israel-Hamas war updates: Regional tensions soar as Israel bombs Gaza. Erişim tarihi: 23 Ağustos 2024. Erişim adresi: <https://www.aljazeera.com/news/liveblog/2023/10/18/israel-hamas-war-live-limited-gaza-aid-deal-agreed-between-us-and-egypt>
11. Hamad Y. Gazze şeridinde ekonomik ablukanın sağlık sektörüne etkileri. *The Journal of Academic Social Science*. 2020;106:360-75..
12. WHO. (2023). Accessing essential health services in fragile, conflict-affected and vulnerable settings. Erişim tarihi: 23 Ağustos 2024. Erişim adresi: <https://www.who.int/activities/accessing-essential-health-services-in-fragile-conflict-affected-and-vulnerable-settings>
13. Sen S. The pandemic under siege: A view from the Gaza Strip. *World Dev*. 2020;135:105063.
14. Aamir A, Awan HA, Diwan MN, et al. The dilemma of treating the infected versus the wounded: Gaza's healthcare system is choked. *Int J Health Plann Manage*. 2021;36(6):2430-2435.
15. Al-Jadba G, Zeidan W, Spiegel PB, Shaer T, Najjar S. (2024). Unrwa at the frontlines: managing health care in gaza during catastrophe. WHO; Erişim tarihi: 21 Ağustos 2024. Erişim adresi: https://gazahcsector.palestine-studies.org/sites/default/files/pdf/public_records/UNRWA%20at%20the%20frontlines_%20managing%20health%20care%20in%20Gaza%20during%20catastrophe%20_%20UNRWA.pdf
16. Kınık K, Dağ N, Çalışkan C, Doğan M. Assault on healthcare in conflict: A critical examination of attacks on medical facilities and personnel in occupied Palestinian territories and Gaza post-October 7 under the lens of international law. *Anadolu Klin*. 2024;29(1):1-6.
17. UNICEF. (2024). State of Palestine humanitarian situation report. Erişim tarihi: 20 Ağustos 2024. Erişim adresi: <https://www.unicef.org/media/160286/file/SOP-Humanitarian-SitRep-31-July-2024.pdf>
18. Waterston T, Nasser D. Access to healthcare for children in Palestine. *BMJ Paediatr Open*. 2017;1(1):e000115.
19. Procter C, Pontalti K, Hart J, Alruzzi M. Conceptualising and challenging child neglect in humanitarian action: Protecting displaced children in Jordan and Palestine. *Child Abuse Negl*. 2024;147:106539.
20. Farhat T, Ibrahim S, Abdul-Sater Z, Abu-Sittah G. Responding to the humanitarian crisis in Gaza: damned if you do... damned if you don't! *Ann Glob Health*. 2023;89(1):1-6.
21. Ben Saad H, Dergaa I. Public health in peril: assessing the impact of ongoing conflict in Gaza Strip (Palestine) and advocating immediate action to halt atrocities. *N Asian J Med*. 2023;1(2):1-6.
22. Hamshari S, Hamadneh S, Ghneem M, et al. Barriers faced by primary healthcare providers in addressing emergencies in the Northern region of Palestine before and during the Gaza war. *BMC Prim Care*. 2024;25(1):261.
23. United Nations|Question of Palestine. (2023). Gaza: UN experts decry bombing of hospitals and schools as crimes against humanity, call for prevention of genocide. Erişim tarihi: 22 Ağustos 2024. Erişim adresi: <https://www.un.org/unispal/document/gaza-un-experts-decry-bombing-of-hospitals-and-schools-as-crimes-against-humanity-call-for-prevention-of-genocide/>
24. Buss P, Alcázar S, Souza LE. End the violence and help the victims in Gaza. *The Lancet*. 2023;402(10413):1622-3.
25. Ben Saad H. Urgent humanitarian appeal: Protecting the lives of women and children in the Gaza Strip (Palestine). *J Public Health Res*. 2024;13(1):22799036241229312.

26. Paltiel O, Manor O, Calderon Margalit R, et al. Children on the Gaza-Israel Border: Victims of War. *Public Health Rev.* 2024;45:1607192.
27. UNICEF. (2023). Joint statement by UNICEF, WHO, UNFPA and UNRWA on women and newborns bearing the brunt of the conflict in Gaza. Erişim tarihi: 22 Ağustos 2024. Erişim adresi: <https://www.unicef.org/press-releases/joint-statement-unicef-who-unfpa-and-unrwa-women-and-newborns-bearing-brunt-conflict>
28. Dyer O. Gaza hospitals are within hours of losing power as fuel embargo continues, say doctors and agencies. *BMJ.* 2023;383:2470.
29. ReliefWeb. (2023). Nutrition Cluster - State of Palestine Gaza Strip, November 2023. Erişim tarihi: 24 Ağustos 2024. Erişim adresi: <https://reliefweb.int/report/occupied-palestinian-territory/nutrition-cluster-state-palestine-gaza-strip-november-2023>
30. UNICEF. (2024). Over 13,000 children killed in Gaza, others severely malnourished: UNICEF. Erişim tarihi: 21 Ağustos 2024. Erişim adresi: <https://www.aljazeera.com/news/2024/3/17/over-13000-children-killed-in-gaza-others-severely-malnourished-unicef>
31. WHO. (2024). Children's lives threatened by rising malnutrition in the Gaza Strip. Erişim tarihi: 21 Ağustos 2024. Erişim adresi: <https://www.who.int/news/item/19-02-2024-children-s-lives-threatened-by-rising-malnutrition-in-the-gaza-strip>
32. Global Nutrition Cluster. (2023). State of Palestine. Erişim tarihi: 24 Ağustos 2024. Erişim adresi: <https://www.nutritioncluster.net/resources/nutrition-cluster-state-palestine-infographic>
33. WHO. (2024). Humanitarian pauses vital for critical polio vaccination campaign in the Gaza Strip. Erişim tarihi: 20 Ağustos 2024. Erişim adresi: <https://www.unicef.org/press-releases/humanitarian-pauses-vital-critical-polio-vaccination-campaign-gaza-strip>
34. WHO. (2023). WHO reports underline barriers to the right to health in the occupied Palestinian territory. Erişim tarihi: 24 Ağustos 2024. Erişim adresi: <http://www.emro.who.int/opt/news/who-reports-underline-barriers-to-the-right-to-health-in-the-occupied-palestinian-territory.html>
35. UNICEF. (2023). Child casualties in Gaza a 'stain on our conscience': UNICEF. Erişim tarihi: 23 Ağustos 2024. Erişim adresi: <https://www.aljazeera.com/news/2023/10/25/over-2000-children-killed-in-gaza-a-stain-on-our-collective-conscience>
36. Avcı A. Çocuk haklarının gölgesinde Gazze'nin unutulmuş çocukları. *Ombudsman Akademik.* 2024; Özel Sayı 2 (Gazze): 562-586.